

Ment-e a civilizáció által a világ elébb – avagy kaotikus világ elősködő áldemokráciával

kozos-dolgaink.hu/ment-e-civilizacio-altal-vilag-elebb-avagy-kaotikus-vilag-eloskodo-aldemokraciaval

A. Gergely András

A civilizációs válságról szóló kötet nemcsak valamely progresszió sürgetésének lenyomata, hanem olyfajta értelmiségi felelősséggel formált vádirat is, melynek látható tétje a máskéntgondolás sürgetése, a feladattudatos jövőépítés és a tudományosan megalapozott jelenkorkritika.

Nemcsak a könyvtárak sorsa, de egész politikai univerzumok lehetséges jelene és hordozott múltja is alapkérdése a *Progress Könyvek* sorozatnak, amelyben kortünetek, az ismét „gyorsuló idő” problematikáinak válaszkísérletei kapnak helyet. E kötetválogatásról ehelyütt már önálló áttekintés is született, így saját fókuszomat most egyetlen opuszra helyezem – bár ez nem az első vitairat, de nem is az utolsó a tervezett sorozatban. Mindenesetre érdemes „időkép” Ágh Attila könyve, a *Civilizációs válság Magyarországon*,¹ mely valamely „új múlt” kialakítására, mérleg készítésére és annak elvégzésére vállalkozik. Ágh munkája több témakört is lefed (immár több kötettel a sorozatban), ezek közül itt a civilitás és civilizáció kulcskérdéseit fogom érinteni. Lévén szó valami „jövő a jelenben” elkötelezettségről, (meg az idevágó politikaelméleti esszéműfaj megannyi lehetséges tónusa iránt a figyelmet felkeltő programosságról), ezt a széles szakirodalmi bázison nyugvó tudáshorizontot nyilvánvalóan csak megidézni lehet, nem pedig továbbadni. Ám erre nincs is szükség, a Szerző maga is ezt teszi méltó módon, így elegendő lényegi üzenet komplexitásából néhány súlypontra fölhívni a figyelmet.²

A kötet önálló fejezetként is megálló bevezetője, valamint rövid, összegző – az *új jövő ígérete* és *„az európai civilizáció felé”* kitörés – utószava között két nagyobb fejezetben taglalja a hazánkban eluralkodó „új múlt” állapotait mint a *kaotikus demokrácia* és az *Európától eltávolodás* diagnózisát. Az előbbi konstellációt az *„egymást kergető társadalmi válságok”* magyar hullámvasútként, valamint az *„elhúzódo politikai válság”* következményeként kialakult *„kaotikus demokrácia összeomlásaként”* definiálja, az utóbbit, az európai távolodást a *parazita állam és az új politikai osztály* kialakulási stádiumaként, továbbá a *„végekifejlet: a zsákutcás fejlődés és a civilizációs válság* fejezetekben demonstrálja.

Ezzel részint le is írtam a kötet tartalomjegyzékét, kulcsszavakban kiemelve annak tagolását, s valamelyest üzenetét is. Ámde, ha ily egyszerű lenne, akkor Ágh még vitairat formájában sem írt volna százharminc oldalt a részletekről. Márpedig szándéka szerint vitairat ez, melyben a rendszerváltást követő állapotokat nem csupán a gazdasági-társadalmi és a politikai válságok keresztútján föllelhető kondícióként mutatja be, hanem *„az új múlt”* felfedezésével kezdődő, jóval mélyebben gyökerező, sőt *„a magyar társadalom szövedékét romboló civilizációs válság oldaláról”* kívánja megmutatni. Ennyiben a szükséges *„gondolatrendszer-váltásra”* igényt formálók hangján szólal meg, s *„a csodák évében”*, 1989-ben a könnyű álmot ígérő képzelgést látja eredendő tévedésnek, *„nyugtatás tévedést”* vél az európai változások fősodrában meghatározhatónak, amit persze a rögzös úton való előrehaladás mentségével nem lehet cáfolni. Sikertelennek látja az uniós felzárkózást, csalódottnak a társadalmat, s a 2010-es években megfogalmazhatónak, hogy *„a tömeges elkeseredés cunamija elsöpörte a demokrácia gyenge épületét”*.³ *„A 2010-ben belépő bársonyos diktatúrával és homlokzat-demokráciával szemben, amelyben a gazdaság, a politika és a média területeinek összekapcsolásával és együttes foglyul ejtésével egy új típusú önkényuralom jött létre, letérve az európai fejlődés főútvonaláról és éles konfliktusokban szembefordulva vele. Kialakult a demokráciát kiüresítő egypárti politikai kormányzás, amelyben a demokrácia egyes formális elemei csak díszletként, homlokzatként maradtak fenn, s vele a ’vállalati kormányzás’ rendszere, amelyben a parazita politikai*

osztály és annak vezető fideszes oligarchái úgy irányítják az országot, mint egy nagyvállalatot, beleértve a média közel teljes kontrollját is. A könyv az Utószavában kitér a jövő ablakait, és megvizsgálja a demokrácia visszaállításának alternatíváit, főleg a fiatal nemzedék szemszögéből" – szól a kötet fűlszövege.⁴

A körvonalak, e kötet célja és tartalmi váza azonban csupán egy vetített képes előadás háttérképei, ugyanis az interpretáció árnyalatai ennél jóval fontosabbak. Lehet kérdőjel mögé rendelni az „oligarchák” megnevezést, vagy lehet az európai fejlődés demokratikus útvonal-tervét tévútnak minősíteni, s a „kaotikus demokráciát” politológus fecsegésnek beállítani. De ami lényegesebb: ki beszél, mit mond, miért és kinek is mondja ...? S e téren Ágh Attila utóbbi időkben főként külföldi platformon publikált írásai részint megalapozott, szakmai szintéren is hiteles válaszlehetőségek keresését, európai kontextusú politikatudományi válaszok megalapozását várják el, részint a hazai közpolitikai gondolkodásban vállalt reflektív szerepét teszik indokolttá.

Ágh Attila filozófusi pályakezdése, kultúrtörténeti érdeklődése, itthon és Franciaországban szerzett diplomája, a Filozófiai Intézetben 16 éven át tartó akadémiai pályája, az egykori Közgazdaságtudományi (a mai Corvinus) Egyetem Politikatudományi Tanszékének vezetőjeként eltöltött évtizedei, elméleti kutatásai, akadémiai doktori státusza, számos külföldi vendégprofesszorsága, tizenhat magyar és huszonhárom angol nyelvű kötete nehezen teszi lehetővé, hogy a korszakról szóló diagnózisát bárki is „újságírói” leleménynek titulálja. A civilizációs válságról szóló kötet ezért nemcsak valamely progresszió sürgetésének lenyomata, hanem olyfajta értelmiségi felelősséggel formált vádirat is, melynek látható tétje a máskéntgondolás sürgetése, a feladattudatos jövőépítés és a tudományosan megalapozott jelenkorkritika. Talán némi szubjektív túlzással úgy is fogalmazhatnám: amennyiben hazánkban újfeudalizmus épül éppen, amit igen sokan állítanak, akkor ennek civilizatorikus válságképleteire vonatkozóan a szerző kritikai felülnézete egyfajta új enciklopédista törekvésként is felfogható, ahol „egy új Enciklopédia” fogalomtárának megalkotásával kezdeményezi a hanyatló királyság intézményének fogalmi elvitatását... Európai kontextusban mindez ma másképpen hangzik, mint a francia felvilágosodás idején, de hazai dimenziók között a Szerző kötetének a (külön könyvjegyzékben ugyan nem szereplő, viszont utalásai mögött ott regnáló) modern politikaelmélet tükreként mégiscsak helye van a közpolitikai elemzésekben.

Civilizáció-e még, vagy az lehet-e egyáltalán, ami válságban van? S ha – mint azt bevezetőjében rögzíti is – a civilizáció fogalmába „a társadalmi univerzum egésze-teljessége, a nagy társadalmi intézményektől a mindennapi társadalmi szokásokig, a gazdaság nagy elkülönült szférájától az összes emberi tevékenységekbe beágyazott kulturális normákig és ideáig”⁵ minden beleértendő, akkor – Polányi Károly vagy Norbert Elias fogalmi alpművével összehangolva – a gazdasági-társadalmi életmódbeli működésrend mint újabb útvesztés zsákutcája eléggé fenyegetően hat. Ágh hangsúlyozza, hogy az 1989-es év az európai fő áramlathoz való csatlakozás reményével kecsegett, amivel – mint rendszerváltó alternatívával – nem tudtunk élni. A hiányérzet ma már „gondolatrendszer-váltásra” késztet, hogy „az ’új múlt’ nehéz vállalkozása és az ’új jövő’ keserves kimunkálása ne simuljon bele a megszokott háttérzajba a hazai vitákban”.⁶ Az uniós csatlakozás mint felzárkózási esély nemcsak társadalmi-gazdasági szinten volt szükséges, hanem azért is, hogy „a politikai-jogállami válsággá fokozódott, és mindinkább civilizációs – mondhatni kulturális vagy ’humán’ – válsággá mélyült” kudarcos átalakulást a múlttal való kritikai szembenézés követhesse. Az elmúlt negyedszázad keserves tapasztalatai után fel kell tennünk a kérdést: „miért ment tévútra mindez és miért romlik régiókon belül is az ország pozíciója.”⁷ E halmozódó hátrányos helyzet mint civilizációs válság három kérdéskörben vizsgálendő: 1) az abszolút, a relatív és a „decivilizáció” deficit formákban-fázisokban megjelenő mivoltában; 2) a formális és tartalmi európaizálódás és demokratizálódás ellentétében, és az azzal való szembefordulás módjaiban; 3) az európai utas fejlődéssel szembefordult magyar kezdemények „de-európaizálási” alapelveit tekintve. A magyarzat-keresést az utóbbi huszonöt évünk mélyebb és rendszerezőbb áttekintésével kell kezdenünk, szembenézve „az abszolút deficit fogalmával, ami abban áll, hogy a rendszerváltás pillanatában már jelentős történelmi deficitet halmoztunk fel Nyugat-Európával szemben” – nem

mellőzve azt sem, hogy „a 2010 utáni rendszer sajátos természetét 'rendszer-visszaváltását', mint az új típusú 'bársonyos diktatúra' vagy 'homlokzati demokrácia' kiépítését" a Fidesz-rezsim uniós értékekkel szembeni eljárás módját elemezni próbáljuk. „Az elmúlt negyedszázad történetének ez a harmadik szakasza hozta meg a demokrácia társadalmi-gazdasági és politikai válságának civilizációs válsággá mélyülését”.⁸

Az Európához való visszatérés, avagy annak reménye a rendszerváltó időszakban „az európai álmod sugározta felénk”. Akkoriban Claus Offe is, Ralf Dahrendorf is mintegy előre jelezte azt az ördögi kört, amelyben a történelmileg örökölt civilizációs deficit majd az európaizáció problematikájába torkollik. Itt a visszatérés „triumph” és „trauma” közötti állapota, a nagy öröm és a mély szomorúság kettőssége már láthatóan a magyar „hullámvasutat” jelezte „a kaotikus demokrácia és a bársonyos diktatúra között”. A kilencvenes évek gazdasági válsághelyzete a kétezres évekre politikai válságba csapott át, „mivel a széles társadalmi elégedetlenséget a jobboldali szélsőséges mozgalmak már 2006-ban kihasználták a demokratikus rend elleni rohamban”.⁹ A magyar változások a jogilag korrekt európai intézményrendszerből a válságról válságra haladó, a válságot önkorlátozással kezelni képes EU-stratégia útjáról „átpördültek” a saját út hiányával együttes tévútra. Így az európai útkövetésnél sebesebb iramban, a jóléti állam stabilitását sajátos technikával kikerülve jutottunk el odáig, hogy a „civil társadalom” modellje egy „családias” premodernitás szintjére essen vissza, ahol az alapítványoknak nemhogy segítő feladata nem lehet, nem pótolhatják a gyenge vagy hiányzó állami funkciókat és nem javíthatják a meggyengült középosztályok helyzetét, hanem egyenesen ellenségkép lett belőlük. A „jogászai integráció”, mely önmagában is csak alig, a tagállamok kooperativitását tekintve még kevésbé válhatott a társadalmi tömegekkel támogatott útiránnyá, mint azt a relatív deficittel nem számoló uniós tervezők elgondolták: a kohéziós funkció sem nyerhetett teret, és a kontrollmechanizmusok beépítését a csatlakozási tárgyalásokon sem követelték meg a magyarok esetében. Sőt a nagyobb történelmi hátrányokkal induló Kelet-Közép-Európa nem követhette a régebbi, déli tagállamok útirányát, így ha az „útfüggőség” kérdését nézzük, a kontinensen tektonikus ütközéseket találunk inkább, semmint harmóniát. Európa régi határa az Elba vonalával esett egybe, ez a határ most átcsúszott egy „belső Elba” vonalába, még inkább nyugatra tolódott, ami egyszersmind akadály is a nyugati szférához való csatlakozásnak. Mindez „a saját súlya alatt összeroppanó” európaizálás következményeivel járt, „szemben a sikeres demokratizálódásnak az önmagát felerősítő modelljével”, a fenntartható fejlődés forogatókönyvével.¹⁰ „A magyar alkotmányos intézményrendszer külsőleg és formailag teljesen európaizált volt, de csak a homlokzata, nem pedig belső tartalma és működése szerint, mert nálunk nem befogadó-inkluzív, hanem kitagadó-kirekesztő demokrácia jött létre, és nem integráló, hanem a polarizáló társadalmi fejlődés indult be. Ez vezetett el a mostani szembeforduláshoz az európai értékekkel ('de-európaizálódás')”, és 2010-től már a rombolás logikája lépett az építkezés logikája helyébe. Ez idebent a demokratikus rendszer leépítésével járt, odakint pedig az unióval való konfrontációt és a jogállamiság megsértését eredményezte, s így megtanulhattuk: a „liberális demokrácia” jó, „a demokratikus jogállam is szép, de az egész épület újra a fejünkre dől, ha nem alapozzuk meg a részvételi demokráciával és a mindenkit átölelő szolidaritással.”¹¹

A kötet gondolati íve ekként jut el a múltbéli képzetektől és státuszképletektől a pokoljárás utáni állapotig, az újabb rendszerváltásig, az újrakezdés esélyeinek tárgyalásáig, a civilizációs válság utáni lehetséges állapotok feltérképezéséig. A kötet középírása „az egymást kergető társadalmi válságok”, a kaotikus demokrácia összeomlási folyamatának, az új politikai osztály kiépülésének és a parazita állam rendszerszintű megerősödésének tükrében vázolja föl az Európától távolodó útválasztás újabb „zsákutcás fejlődés” felé vett irányát és az ebből fakadó civilizációs válság tüneteit.¹² A Szerző ezt követően a civilizációs deficit regionális kihatásait is felvázolva a puha és kemény populizmusok közötti szakaszokat, a versenyképesség romlását ismerteti, kitérve a „külső közéleti” viselkedés és a „belső kulturális értékrend” közötti feszültségekre, a mikrovilág elboldogtalanodására, a kulturális elsvatagosodásra, az értelmiségi értékrendek megosztottságára és a mozgalmi társadalom kezdeményeire, és a „mély generációváltás” időszakáig követi az „Új Világrend” kialakítását. Végül

hangot ad a civil társadalom ébredésébe vetett reményének, amely előtt két alternatív áll: megbontják a Fidesz éhes farkasainak klientúra-rendszerét, vagy menekülésképpen végleg elhagyják majd a drasztikusan csökkentett jól-létiség feltételrendszerét.¹³

Ágh Attila könyve sötéten lehangoló. Megannyi pontján apró „kerekítéseket” érzek benne, (így például a civilitás és a civilizáció egymásba vetítését, a klasszikus szakirodalom terminológiájának saját szótárába építését, a civilizatorikus „mikrotársadalom” kultúraápoló és értékátadó funkciójának elnagyolt bemutatását), de mindezekkel együtt éppen a szöveg vitaanyag-jellege, a nem lezárt, hanem a jövő korok képzetének feladattudatát sugalló zsánere teszik korszakos kihívások elméleti forrásává.

1. Ágh Attila: *Civilizációs válság Magyarországon*. Noran Libro, Budapest, 2018.
2. Részletek a részletekről itt: <http://progressalapitvany.hu/> (link is external) (2018.12.18.)
3. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 9.
4. Ágh: *Civilizációs válság* i.m.
5. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 7.
6. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 9.
7. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 8.
8. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 11.
9. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 11-12.
10. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 16-21.
11. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 21-22.
12. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 23-93.
13. Ágh: *Civilizációs válság* i.m. 94-120.